

Cc 12884

~~Cc 12779~~

Lauschmann

Kreskay Sándor pálos költő

R03

R30

R14

A JOZEFINIZMUS erőszakoskodása, a tizennyolcadik század utolsó évtizedeinek germanizáló szelleme ébreszté föl tespedő álmából a magyar nemzetet, s jelölt új irányt, új fejlődési utat szándékosan elnyomott irodalmunknak. Az actio parit reactionem örök elve ekkor is megvalósult és a hatalmas ellentállás, a nemzeti szellemnek, a magyar fajnak öntudatra ébredt ereje nemcsak vétőt mondott a nemzeti létünket fenyegető összbírodalmi törekvéseknek, hanem a tizennyolcadik század magyar irodalmának fejlődését és kialakulását az úttörők hazafias érzülettől áthatott működése által biztos alapokra is fekteté.

Nem pusztá véletlenség az, hogy a fejlődő magyar irodalom úttörői között oly igen sok volt a szerzetes, hiszen a kolostorok falai között vallásos és hazafias szellem honolt, és Isten szolgálatán kívül elsősorban is az elnyomott magyar szellem védői, fejlesztői valának izzó fajszeretetükkel, gazdag tudásukkal, lángelméjüknek ragyogó fényességével azok a férfiak, akik örök időkre dicsőségei lesznek a magyar irodalomnak.

A jezsuita Baróti Szabó Dávid és Rajnis József, a pálos Virág Benedek, Ányos Pál és Verseggy Ferenc, a piarista Révai Miklós és Dugonics András maradó nevet hagytak maguk után, melyet babérrel övez a magyar génusz, némileg a cisztercita Székér Joachimot is ismerjük, de vajjon mit tudunk a pálos Kreskay Imréről?

Ennek az alig ismert, úgyszólván teljesen elfeledett pálos költőnek, Virág Benedek és Ányos Pál kortársának, meghitt barátjának emlékét óhajtom a következőkben a végső pusztulástól megmenteni. Egy olyan férfiúról, egy olyan kiváló egyéniség költői működéséről szólok megmaradt kézíratai alapján, akinek nevét kevesen hallották, de még kevesebben ismerik tartalmas életének

jelenségeit. Az irodalomtörténet is hálátlan iránta, pedig nemcsak azért, mert az úttörők hűséges és sokat alkotott munkatársa volt, hanem saját műveinek önálló becse által is reácsolgált arra, hogy nevét nagyjaink között megőrizzük.

Kreskay Imrét elvéve említik még a legjobb irodalomtörténeti munkák is, művei és költői alkotásai pedig egy-két vers kivételével majdnem teljesen ismeretlenek. Rövidre szabott életrajzát, műveinek töredékes, csupán számszerint felsorolt jegyzékét a Moenich-Vutkovich-féle Magyar Írók Névtára, meg Szinnyi gyűjteményes műve közli, pár év előtt pedig ép a Katolikus Szemle emlékezett meg róla. Ennyi az egész, amit Kreskairól tudott eddig az irodalom, — senki sem gondolt arra, hogy vele bővebben foglalkozzék.

Orvosi hivatásom üres perceit művelődéstörténeti, esztetikai és irodalmi tanulmányokra fordítván, rendkívüli örömeimre szolgált, midőn Kreskaynak költői művei az eredeti kéziratban hozzám jutottak, amelyek arra ösztönöztek, hogy életének megmenthető adatait egybegyűjtve, költeményeinek ismertetésével emléket állítsak a tizenharmadik század ezen kiváló szellemének.

Kreskay Imre régi nemes család ivadéka volt, akinek ősei a tizenharmadik század elején jöttek Turóc megyéből a Dunántúlra, s Veszprém és Fejér vármegyék területén vettek lakást. A családi címer, Nagy Iván leírása szerint, a paizs kék udvarában hármasszöld halom fölött repülő vörös csőrű és lábú fehér galamb, mely csőrében zöld olajfaágat tart. A paizs fölötti sisak koronáján két kiterjesztett fekete sasszárny között páncélos kard könyököl és aranymarkolatú, kivont kardja hegyén zöld koszorút tart. A címerpaizs foszladéka két oldalon ezüst és kék. A Kreskayak előneve nagyrákói, és közülök 1738-ban, úgyszintén 1751-ben Kreskay János esküdtet, 1781-ben Kreskay Ferenc főügyészt és 1781-től 1802-ig Kreskay Gáspárt mint esküdtet, aktuáriust, szolgabíró és számvevőt találjuk Fejér vármegye tisztviselőinek névsorában. Kreskay János, akit első helyen említettünk, később Székesfehérvár főbírája, majd két ízben követe volt a pozsonyi országgyűlésen. Ennek az apának Kovács Mária Annával kötött házasságából született gyermekei valának a fönntebb említett Ferenc és Gáspár, továbbá János, József, aki a Martinovics-féle összeesküvés tagja gyanánt külföldre menekült és Imre, akinek működését szándékozom ismertetni. A Kreskay-család mindenkor előkelő szerepet játszott Fejérmegye és Székesfehérvár történetében, de játszik ma is, mert egyik leszá-

mazója dr. Hattyuffi Dezső árvaszéki elnök, ez a jeles régész és történetbúvár, akinek anyja, Kreskay Etelka, a fönntebb említett Kreskay Gáspárnak unokája volt.

Kreskay Tamás Imre 1748. november 5-én született Székesfehérvárott, még pedig a család ősi kuriájában, amely jelenleg a Bank-utca 4. sz. alatt fekszik. Születési adatait a belvárosi plébánia anyakönyvében találjuk, amelynek bejegyzése szerint a gyermek Tamás és Imre nevet kapott a keresztségben, az egyházi szertartást Preitlohner István jezsuita végezte november 5-én, keresztszülők pedig Korher Ferenc városbíró és a törökvilág után Székesfehérvára vándorolt és itt nagy szerepet játszott Hiemer-családnak leszármazója, Hiemer Franciska volt. Tanulmányait végezván, családi följegyzések szerint 1764. körül a pálosok közé lépett és ekkor vette föl véglegesen az Imre szerzetesi nevet. Fogadalmának idejét pontosan meg tudtam állapítani a pálosoknak az egyetemi könyvtárban őrzött kéziratgyűjteményéből. Az Acta Paulinorum között Bedekovich József pálos által 1721-ben kezdett és évről-évre folytatott jegyzék, amely 1665-től 1769-ig a beöltözött, 1721-től 1769-ig ellenben a meghalt rendtagok névsorát őrizte meg az utókornak, 1765. október 23-án említi Emericus Kreskay hungarust, aki tizenkét társával ekkor tette le szerzetesi fogadalmát.

A pálosrend korán fölsimerte kiváló tehetségeit és szerzetes társával, Molnár Elekkel, utazni küldötte őt. Bejárta Olasz- és Németországnak nagy részét. Rómában négy évig tartózkodott, honnan az olaszországi művészet tanulmányozása végett hosszabb kirándulásokat tett egyéb városokba. Magyarországi életének első állomása Baranya megyében a Mecsek-hegyi kolostor volt, ahol Virág Benedekkel kötött tartós és benső barátságot, majd Pesten rendi könyvtárnok, 1780-ban pedig a szatmári pálos gimnázium igazgatója lett. Itt érte a pálosrend fölloszlata és egyúttal megkezdődött, mint világi papnak, sok nélkülözéssel telt, de hazafias érzülettel áthatott pályafutása. Szatmárról Ugocsa megyébe, Sasvárra költözött, majd 1788-ban Fejérmegye területén is megfordult, részint mint pap, részint mint nevelő, de vándor útja tovább vitte őt és Bodaik, Ihászi, Ötvös után 1811. körül Pápa városában végezte életét.

Irodalommal és költészettel behatóan foglalkozott és egyike volt a tizenharmadik század legtermékenyebb szellemeinek. 1791. augusztus 8-án már így jellemezte őt Bacsányi, mint a Kassai Magyar Társaság tagját: «jó deák és magyar poéta, és szép tudo-

mányú jeles ember». Két évvel előbb pedig Szabó a legelső magyar írók közé számítja őt egyik költői levelének következő soraiban:

Nézd Orczyt, s a két Telekit (több ilyenek, Isten!)

Nézd ott Barcsaival Báróczit, Péczelit, — itten

A nagy eszű Molnárt, Cziriéket, Kreskayt...

Kezdetben, korának szokása szerint, ő is latinul írta költeményeit, amelyek közül csak egy-kettő jelent meg nyomtatásban, de saját följegyzései szerint nagyszámú műveket alkotott. Írt huszonhét elégiát, tíz eklogát, száztizenkilenc epigrammát, huszonhét ódát és egy prózai vallásos művet «Vox turturis» címmel. Fordításai is igen számosak; azonban sokkal becsesebbek, mert irodalomtörténeti jelentőséggel bírnak, magyar költeményei, amelyek sorában ötven epigramm, huszonnégy költői levél, tizenhét szerelmi költemény, harmincegy vegyes tartalmú, huszonkét alkalmi vers, négy idill, két ekloga, tizenkét egyházi ének és két csatadal található. 1790-ben tagja volt annak a hattagú bizottságnak, amely Besse-nyeivel egy magyar tudós társaság megalapításán fáradozott, — az akkori viszonyok között természetesen eredménytelenül, de ez a tény is bizonyítja lángoló hazafiságát, a magyar nyelv fejlesztésére irányított törekvését.

Költői munkálkodásából csupán a rokoni kezek őriztek meg egyet-mást kéziratban, pedig nagyon kíváncsok volna, ha a még megmenthetők egy kötetben összegyűjtve, napvilágot látnának, mert — miként egyik ismertetője írja — minden szava, minden sora a hazafias kebel lángoló hazaszeretetét tükrözi. Itt honfitársai hibáit dorgálja, keményen megtámadja a nemzet elleni törekvéseket, amott a nemzeti érzület bajnokait magasztalja, sírjaikból ébreszti föl az elmúlt kor nagy szellemeit, s vonzó és követendő példa gyanánt állítja korának ifjúsága elé.

Dr. Hattyuffi Dezsőre családi örökség gyanánt szállott három kéziratos könyv, Kreskay Imrének költői alkotása. A három kötet közül kettő latin, egy pedig magyar költeményeket foglal magában, és az időrendnek megfelelőleg, először a latin kéziratokról szólok.

A bőrbe kötött, nagy negyedréti alakú két könyv első lapján ez a cím olvasható: *Arcadia poeticis exercitationibus illustrata per P. Emericum Kreskay ord. mon. Sti Pauli Pmi Etae.*

A kézirat négy könyvre oszlik.

Az első könyv tizenhét elégiát foglal magában és ezeknek stilusa, ép úgy, mint Kreskay egyéb műveinek is, mindenkor magasan szárnyaló, választékos, sok költészettől áthatott.

A bevezető vers címe: «Ad lectorem» és Kreskay megismer-
tetvén magát az olvasóval, jellemének legszebb vonásáról, a val-
lások lélek mélységéről egy helyütt ezen sorokat írja:

Unum credo Deum, coeli, terraeque, meumque,

Et Dominum vasti, quo iacet unda, maris,

Cuius ad imperium curvabitur Orbis uterque,

Cuius ab imperio pendet uterque Polus.

Unam iuro fidem, quam Patri sermo coaevus

Et conservatrix credere Roma iubet.

Mille cruces, et mille vepres, et mille sagittae,

Aptaque vulneribus quot loca corpus habet,

Mille leopardi, vel acutis unguibus ursi,

Tigres, e curvo dente timendus aper,

Frigus, athena, faces, pix ignea, lampas et olla,

Omneque poenarum suppliciique genus,

Dum pro Te mihi posse mori, contingat, et in me

Pro Te desudent, o sacrosancta Fides!

Hoc animi sensu me, lector, vivere, — disce,

Hoc quoque velle mori! Lector amate, vale!

A második elegiában igazán a klasszikus kor költészete nyilatkozik meg minden szépségével és az alapgondolat Elisára irányul, akinek névnapját ünnepelik. A tizennyolcadik századnak latinul írt magyar költői közül alig ismerek valakit, aki magas szárnyalásával ennyire közel járt volna Róma aranykorának leg-
szebb költői alkotásaihoz, ép ezért teljes szövegben közlöm az értékes verset.

Dicite Pierides, mea dicite Numina, Musae,

Cur venit haec reliquis gravior una dies?

Cur surgit roseis solita plus diva quadrigis

Aurora, ignivomis maria solis equis?

Insolito splendore venit formosus ab axe

Titan, et gratam spargit in orbe diem,

Ne tamen offendat, radiorum viribus orbem,

Opposuit radiis nubila tecta suis.

Jupiter, immensum qui mundi temperat orbem,

Cuius ad arbitrium nube tenentur aquae,

Pondere pendentem tenuit coeli cataractam,

Non pluit, umbra tamen contigit vasta solem.

Fallor, nam Phoebus iam fulvi signa Leonis

Ingressurus equis, quos modo cancer habet,

Quod dudum nulla terras consperserit unda,

Usta puellares foedat arena pedes.

Jupiter hinc placidum stillavit ab aethere rorem,
 Qualiter aurora ros veniente cadit.
 Vixque tamen rutilos celavit in aethere vultus,
 Riserat emissas aethere Phoebus aquas.
 Imperat is ventis: Eurum, Boreamque, Notumque
 Eole! conclusos, dixit, abesse volo.
 Fac tamen, ut miti Zephyrus crepitantibus alis
 Temperet ardores flamine Phoebe tuos.
 Tum circumspecta iussit tellure volucres
 Aera dulcisonis alta replere modis.
 Turtur, alauda, parix, polyglotta, canaria, sturnus,
 Daulias et cunctae iussa sequuntur aves.
 Imo etiam pecudes, et caetera turba ferarum,
 Heu! simul insolito foedere stagna bibunt.
 Non iam villosus cervus terretur ab urso,
 Foetaque noctivagum non timet aqua lupum.
 Quin Hyades etiam, posito squalloris amictu,
 Concedunt passis otia sicca genis.
 Flora rosas spargit, roseum Dea praelibet imbrem,
 Colligit in calathis, sartaque pulchra parat.
 Quis Deus indulsit tam grandia dona diei,
 Quodve dies, Nymphae dicite, numen habet?
 Omnia laetantur, stellaeque, hominesque, feraeque,
 Flumina, agri, valles, mons, nemus, astra, solum.
 Ipse ego, non parvo cordis solamine laetor,
 Nec scio, sub tremulo quem gero corde Deum?
 Omen inest rebus! Musae mihi pandite, quod sit?
 Dicite, si merui, et dicite, quin merui.
 Calliope reliquis mihi gravior una camoenis,
 Quae mihi speratam saepe ferebat opem,
 Nunc etiam vatis non aspernata querelas,
 Suppliciis placido protulit ore sonos:
 Audi! Castaliis vates bene cognite Nymphis,
 Cui Parnasseae sunt bona cura Deae.
 Quaeris, quod numen, quod et omen rebus inesset,
 — Risit, et opposita lumina fixit humo —
 Erubui, viditque meum Phoebea ruborem,
 Risit, et — an nescis, quale sit omen — ait:
 Numinibus gratum celebratur nomen Elisae,
 Est ea cura diis, est ea cura tibi!
 Dixit, et ut vultus involvit nube serenos,
 Rapta est ad socias, incommitata, Deas.
 Contemnui, trepidumque loco stare membra negabant,
 Venit ut in pectus nomen, Elisa, tuum.

Nomen, Elisa, tuum toto celebratur Olympo,
 Plaudit et in terris nomen, Elisa, tuum.
 Ergo tuo vati, Tibi carmine fausta precanti,
 Diva fave, siquid carmen honoris habet.
 Numina Te servant, Tibi Diique, Deaeque secudent,
 Tot vivas annis, quot cupis ipsa Tibi!
 Postquam autem coela scandet nova Nympha corusca,
 Tam tua lux rutilat, quam meus optat amor!

A harmadik elégia Ad matrem aegrotam, beteg anyjához szól, és miként Kreskay jegyzet alatt említi, azért választotta a latin nyelvet, mert azon kor szokása szerint édesanyja is folyékonyan beszélt azt. A 104 soros vers a fiúi szeretet igazi apoteozisa.

A negyedik elégiában saját balsorsáról szól, midőn szomjúhozva a forráshoz sietett és elcsúszván, karja megsérült. Saját bal esetét azonban költői fölfogással az általa kegyelt műzsának szerencsétlensége gyanánt éneklí meg és az utolsó sorokban a nymphákat hívja segítségül:

Ferte cito Musae medicos, ad vulnera flores,
 Ut cito Phoebea sint mala pulsa manu.
 Nec tibi iam similis veniat fortuna, nec unquam
 Ulla pedes feriant, ulla pericla manus.

Az ötödik elégiát olaszországi útja alatt írta, midőn a szomszédos Marmorellebe kirándulván, a hatalmas zápor elől födél alá menekülni volt kénytelen. A 210 sorra terjedő elégiában elmondja, hogy egy Orelle nevű najád vadászott egykor ezen a környéken, és kifáradván, lepihent, de megbizta társait, hogy vigyázzanak reá. Csakhamar elaludt, miként Kreskay poezissel mondja:

Morpheus accedit, placidoque papavere venas
 Et reficit somnis membra revincta suis.

Az üdítő álom után Orelle arra figyelmezteti társait, különösen Xanthe, Electra, Pepis, Callirhoea, Elisa, Phyllis és Leucippe najádokat, hogy el ne hagyják egymást és éberek legyenek, mert Jupiter mindenféle alakban képes hozzájuk férközni. Csakhamar játszani kezdenek az illatos pázsiton, táncolnak, énekelnek, majd az erdő fájáról leszakított arany almával dobálják egymást és a játék győztesét babérral akarják megkoszorúzni. Orelle babérért az erdőbe megy, de mert az istenek berkébe hatolt és mert saját tanácsát megszegve, elhagyta társait, az isteneknek szentelt köris- és juharfa csakhamar átfogják őt bogas ágaikkal és a babérfa árnyé-

kában leskelődő gonosz Faun egyszerre előbukkan. Orelle Dianától kér segítséget és az istennő úgy menti meg őt, hogy márvánnyá változtatja a szépséges najádot és elrendeli, hogy ezt a helyet örök időn keresztül Marmorelle néven nevezzék. Az elégia a tartalom szerint Ovidius Metamorphosisainak hatása alatt készült költői alkotás, amelynek szépsége akaratlanul is leköti az olvasót.

A következő néhány elégiában klasszikus elemet nem találunk, hanem Kreskay családjának körülményei, részben a saját életéből vett tanulságok és az elmélázó lélek gondolatai adják az alapeszmét.

A hatodik számú igen szép és ebben a költő saját sorsának mostohasága, a végzet keserősége ellen az erényhez panaszodik, akit Elisában személyesít. Ez a nemtő annyira megvigasztalja, hogy az utolsó négy sorban megkönnyebbüléssel hangzik föl Kreskay lantján a fogadalom:

Fata premant, — superabo vicem; fortuna lacesat, —
Vincam, dum faveat numen, Elisa, tuum.
Sic ego perpetuus Tibi me despondeo cultu,
Teque, tuus vates, semper, Elisa, colam!

A hetedik elégiában nővérenek levele fölött elmélkedik, amelyben arról értesült, hogy kérőjét kikoszarozta; a nyolcadikban pedig egy féltékeny férfiről szól és azt az elvet hangoztatja, hogy az asszony hűtlenségének oka mindenkor a férj. Üdvös tanácsait egy találó hasonlatból kiindulva, ezen sorokban összegezi:

Vidi ego mordentem vincto pendentia collo
Dentibus elisis, ferrea frena, canem.
Restitit, ut collo laxatas sensit habenas,
Adque pedes Domini perstitit ille sui.
Te quandoque etiam faciat discretio cautum,
Ut cautela tua haec — esse putetur amor.
Disce pati quaedam, quaedam conferre petenti,
Multa, favore preces praeviente, clara.
Tum castam facies, omnique ex parte placebit,
Et tua praeter te nullius uxor erit.

A kilencedik vers a szerelem gyötrelmeit írja le, amelyek megtépik a lelket, elveszik kedvünket a munkától, megbénítják az akaraterőt, álmatlan éjszakákat okoznak s éjjel és nappal újabb tört döfnek az emberiség érző szívébe. A sok költészettel megírt elégia szerkezeti szempontból is érdekes, mert az 58 soros distichon pentaméterjei mindig ezt a refrénszerű fölkiáltást hangoztatják:

O amor! o animi blande Tyranne mei!

A tizedik költemény a hűtlenné vált, hálátlan barátot korholja, és Kreskay erős szavakkal veti szemére, hogy jóságáért, benső barátságáért elhidegüléssel fizetett, pedig erre egyáltalán nem adott okot, mert az ő szívében mindenkor olthatlanul égett az igaz barátság tüze. Záradéku elkeseredve mondja:

Unum id dent Superi, ut nuncquam, nisi serus, amicos,
Qui tibi sint similes, experire miser!

Igen hosszú, 310 sorra terjedő az az elégia, amelyet olaszországi útjának hűséges társához, Molnár Elekhez írt. A verset magyar földről, Sajó-Ládról küldötte Rómában maradt barátjának, miként a vers egy helyén olvassuk:

Roma tibi tangenda, liber, recreandus Alexis
Fidus, et amborum, quos copulavit, amor.

A költeményben összehasonlítást tesz Kreskay Róma szépsége és a szerény pálos kolostor elhagyottsága között, leírja mindazt, amit utazásakor az örökvárosban látott és tapasztalt — a Capitoliumot, a Vatikán templomait, a Farnese-gyűjteményeket, az utcai élet sajátos vonásait, a nép tolongását, divatos öltözetét, az est szórakoztató multságát, a színházat, ahol a két Ruspoli és Pallavicini, meg a gyermek Litta a legkiválóbb közreműködők az ének és előadás terén. Mindezt oly élénken ecseteli, hogy magunk előtt látjuk mindannak képét, amit Rómában önmaga tapasztalt. Örül, hogy kedves emlékeit versbe foglalhatja, mert egyik megjegyzése szerint

Sic saltem Romae per breve tempus ago.

Majd változik a kép és éles ellentéttel Sajó-Lád erdőségeiről, a sok farkasról, a hideg télről szól, amelytől

Barba mihi nigra est, a frigore candet aheni
Ut pendet mento semiresecta meo.

Leírja a cigánygyermek táncát, a cigánykereket, a nép öltözködését, a zordon éghajlat viharait, amelyek ellen a mindennapi kórus imái és a templom áhitata melegítik föl lelkét, költészetre azonban alig jut ideje, mert a múzsák nem szokták a vadont lakni. Befejezésül minden jót és boldogságot kíván azon jó barátjának, akit benső szeretet csatol szívéhez és akire örömmel gondol, miként maga mondja:

O! quoties ego Te, quoties Tua facta recurro
Mente mea, vix tot sidera Olympus habet!

A következő két elégia együtt alkot szerves egészet, mert az alapgondolat mindegyiknél ugyanaz, csupán a költői kidolgozás változik. Kreskay szigorú bíró volt önmagával szemben és verseinek nagy részét tűzbe dobta vagy összetépte, miként egyik versében olvassuk:

Heu! quot in arsuras proiei carmina flammas,
Heu! quot sunt digitis dilacerata meis.
Dextera vos luci genuit, mea pignora, versus!
Una dedit vitam, dat quoque dextra necem.

Társainak korholó beszédére, meg saját fölébredt önértetének szavára hallgatva azonban megbánta tettét és amit lehetett, kiragadott a lángok közül, hogy azután az ismertetésünk tárgyát képező kötetekbe leírja. Ennek az eseménynek pusztá historikumát a tizenkettedik elégiában éneklí meg, a tizenharmadik számú vers szerint pedig töprengését, megbánását nem a jóbarátok ébresztik föl lelkében, hanem Apollo jelenik meg —

In manibus laurum gessit, rigidasque sagittas —
Cinxit et ambrosias laurus odora comas.

Megfeddi azután a költőt vakmerőségéért, egyúttal jó tanácsokat ad az önbírálatra vonatkozólag és kimondja, hogy minden költői tehetség megnyilatkozása fontos, mert a közre eredményében nagy hatású. Apollo beszédét magasan szárnyaló költészettel írta meg Kreskay és egyik, sok igazságot tartalmazó részlete következő:

Dum vives, annique sinunt, cane carmina vates!
Iam veniet tacito curva senecta pede.
Est opus hoc iuvenile! Erras, dum carmina credis,
Quae nunc sunt iuveni, sint placitura seni.
Sera canet quondam sera, et sapientior aetas,
Aetas cum studiis convenienter eat.

— — — — —
Dic, levis est, et habet geminas, quibus avolet, alas.
Avolet! Exigua pandimus arte viam!

Van még néhány elégia a gyűjteményben, de ezeket egyelőre mellőzöm. Virág Benedekkel állanak ugyanis vonatkozásban és minthogy ilyeneket Kreskay magyar költeményei között is találunk, együttesen fogom majd mind a latin, mind pedig a magyar verseket Virág, Ányos és Kreskay közös viszonya alapján fejtegetni.

Kreskay latin versgyűjteményének, az Arcadiának második könyve hét ecclogát és három carment foglal magában. A pásztor-

versek mindegyike meglehetősen hosszú és a klasszicizmus költészetének szellemében készült párbeszéd vagy magános elmélkedés, amelyet költött alakok mondanak el.

Az első eccloga Gindl Gáspár tartományfőnök tiszteletére szól, midőn Magyarországra jött s Daphnis és Alexis mondanak költői hasonlatokban gazdag üdvözlést.

A második eccloga hatvanhat sorában azt az elvet mondatja Kreskay Aegydes pásztor által, hogy a mulékony jellegű dolgoktól el kell vonni lelkületünket, hiszen a halál, minden halandónak közös sorsa, úgysis megfoszt azoktól. Nagyon találók a szavak, hogy

Mors comes est; occurrimus illi,
Quaecunque ingredimur licet argumenta viarum,
Occurrit, sequitur, praecedit, et ad latus est Mors.
Natus es, ut moriaris! Habes haec munera Matris
Naturae! Genito dotem hanc tibi fata dederunt.
Adveniet certo, quamvis incerta dies sit,
Quae tibi spem longam, et promissos terminet annos.
Serijs, aut citius, nulli vitabilis, omnes
Urna teget certo. Venient certo ordine Parcae!

Megkapó erkölcsi oktatás után az eccloga utolsó sorában ezt a sokat mondó bölcs tanácsot adja:

Disce mori vivens, ne vivere mortuus optes!

A harmadik ecclogában Tytirus az ifjúság romlott erkölceit ostorozza és keserű szavakkal kel ki jellemének hibái miatt.

A negyedik ecclogában Damont szólaltatja meg, aki a szerelem gyógyítására a legjobb orvosságot abban találja, ha szerelmünk tárgyát messze kerüljük.

Az ötödik ecclogában Amynthas az Istennek mindenütt előtűnő hatalmáról elmélkedik. Gyönyörű költészettel írja le Kreskay az egész nagy természetet, annak minden szépségét, minden alakulását, amely Isten műve és Isten hatalmát hirdeti, majd a pécsi nagy felhőszakadás borzalmait, az árvíz veszedelmét festi, mely a lakosságnak mindenét elpusztította, sőt emberéletet is kívánt áldozatul. Nagyon szép e versben egy anyának és gyermekének halála:

Cum cunis volvitur infans,
Volvitur et mater; iungunt duo funera fluctus
Crudeles, cum matre puer — bachante procella,
Corpora bina locum misere glomerantur in unum.
Extremum hoc pietatis habe — datque oscula nato —

Officium: dixit, dum gutture visceribusque
 Flumina suscipiunt totis
 atque animam materque, puerque gementem
 Inter luctantes fluctus ad inania spargunt.

Az eccloga végén Amynthas a feltűnő szivárványtól merít megnyugvást lelkének, üdülést a természet pusztító hatalmáért, és fölkiált:

Iri! Decus coeli!
 Tu, quae tuleras Noemo et
 Posteribusque suis promissum foederis omen,
 Erige praeclarum de mille coloribus arcum,
 Et celebra cessantis aquae, pacisque triumphum!

A hatodik ecclogában Melibaeus a földi gyönyörök elkerülése, a hiúság megzabolázása céljából a halál és a megsemmisülés bizonyosságát állítja elénk; a hetedik ép úgy, mint az első, párbeszéd és a Mecseken találkozó Cyllenus és Coridon mondják el gróf Nádasdy Ferenc horvát bán hadi erényeit, a csatateren kivívott dicsőségét, amelynek, mint katoná, Cyllis is szemlélője volt. A két-százhuszonnégy soros eccloga töredékes, mert a végén maga Kreskay megemlíti: caetera desunt.

A könyv versei, a carmenek közül az első gróf Pálffy Károlyt üdvözli, aki a budai egyetem fölavatásakor királyi biztos volt; a második a kalocsai kanonokokhoz szól, midőn új jelvényüket megkapták; a harmadik végül a magyar nemesek küldöttségéből veszi alap gondolatát, akik Mária Terézia megbízásából a külföldi uralkodókhoz mentek követségbe. Kreskay hazafisága ebben a versben is megnyilatkozik és miután leírta, hogy a külföldi fejedelemek bizonyosan meg fogják csodálni az ősi magyar jellemet, a magyar léleknek megnyilatkozását, azért fohászkodik, hogy ebből a körülményből az egész külföld ismerje meg a magyar műveltséget, miként Kreskay mondja a versben:

Dicent, o dicent, — gens est cultissima Pannon!

Az Arcadia második kötete, amelynek tárgyalására áttérek, a harmadik könyvvel kezdődik és ezen fölírást olvashatjuk első lapján: Continet epigrammata. Száztizenkilenc verset hagyott ebben a könyvben Kreskay az utókornak és ezek a versek egy-kettő kivételével mind az ő alkotásai. A kivételek között különösen nevezetes a 116. számú hosszabb költemény, amelynek címe: Pauli Ányos ad S. Paulum P. E. suspirium filii ad Patrem. Bizonyára megkapó

szépsége miatt másolta le gyűjteményében ezt a verset, mely a latin vallásos költészetnek, de egyúttal Ányos műzsájának is igaz gyöngye. A szép költemény eddig ismeretlenül maradt Ányos versei között, saját gyűjteményem számára azonban leírtam és így bármikor értékesíthető.

Az epigrammák közül egy-kettőt közlök, mert igazolják azt, hogy Kreskay nagyon is eltalálta bennük a rövidséggel egybefűzött szellemességnek találó hangját.

A 34. számú így szól:

De Roma.

Retro Roma legas, — amor est. Mirare, vel ipsum
 Si nomen spectes, non caret invidia.

Még élénkebb szellemesség sugárzik ki a 43. számúból:

In Leonardum N.

Sis Leo, sis Nardus, — leo robore, nardus odore.
 Nec Leo, nec Nardus, — si non coniungis utrumque.
 Es Leo, qui grandi peccatum robore vincis,
 Nardus es, et redoles virtutum svavis odores.

Nagyon szépen fejezi ki lelkének meghatottságát az az epigramm, amelyben Rómától vesz búcsút. Mennyi fájdalom, az érző léleknek mennyi igaz hangja nyilatkozik meg ebben a négy sorban:

Roma vale! O verbum, quo non mihi tristius ullum,
 Cuius ad eloqium concutit ossa dolor.
 Roma vale! O verbum mihi ter fatale! nec ultra
 Singultu possum praepediente loqui.

Sok élettapasztalattól átszótt igazságot mond a 47. epigramm:

Quando tuum non est, — dic, quod necquis, esse tuum non;
 Et dic, quando tuum est, — quod nequis, esse tuum.

hasonlókép a 109-ik, amelyet Voloncs Ambrusnak írt:

Non semper clarus surgit post nubila Phoebus,
 Succedunt pluviis saepe nova pluvia.
 Nec iustas semper lacrymas, iustumque dolorem
 Consuerunt subito gaudia vera sequi.

És akaratlanul is a klasszikus kor költői jutnak eszünkbe, midőn Kreskay az ő szellemükben írta meg saját sírversét:

Qui quondam facili carmen modulabar avena,
 Daphneamque tuli fronte merente comam, —
 Iam fassus taceo, iam me pro, virgini, lauro
 Grata Deum Matri, — pinus odora tegit.

Kreskay latin költészetének negyedik könyve alkotja ezen második kötetnek folytatását és a bevezető lapon ez áll: Continet odas. Összesen huszonhét verset találunk a könyvben és ezen verseknek mindegyike a klasszikus kor szellemében él, abból merít ihletet. Ezért olvassuk mindjárt az első vers egy helyén:

Iam lyram sument digiti canoram,
Magne iucundam moderare, Phoebe!
Barbiton, castus, referetque castos
Pecten amores.
Vosque, cultrices Heliconis alti,
Versibus Musae lyricis adeste,
Ut canam, praebete mihi liquores
Castalis undae!

Molnár Elekhez írt ódájában benső barátját üdvözli névnapjának és szerzetesi fogadalmának évforduló ünnepén, hasonlóképp magas szárnyalással, költői lendülettel köszönti Séllyei Nagy Ignácot, Székesfehérvár első püspökét, midőn állását 1777-ben elfoglalta; gróf Nádasdy Ferenc horvát bánt, midőn ennek hasonló nevű fia 1797-ben Fejér megye főispánja lett, továbbá gróf Esterházy Pál veszprémi püspököt, Hannulik Krizosztom piarista író és költőt, gróf Haller József nagyváradi főigazgatót, gróf Károlyi Antalt, gróf Károlyi Józsefet, Gindl Gáspárt, a pálosok tartományának főnökét és Simonchits Imre piaristát.

Mindegyik ódája költői lélekről tesz tanúságot, de a sok közül csupán hatnál jegyzi meg Kreskay, hogy typis edita, mert a többi nem jelent meg nyomtatásban, azokat csak kéziratából ismerjük. Fölhasznált azután egyes kiválóbb alkalmakat is, hogy azoknak eseményeit ünnepi ódával örökítse meg. 1780. június 25-én például a budai egyetem fölavató ünnepére írt verset, amelynek utolsó sorai így hangzanak:

Sapientia!
Descende coelo, Regia, — Numini
Et quae Tuo panduntur, imple
Cecropiis meliora templis.

Doctrina mentes omnes ut Hungaras,
Rectique cultus pectora roborent,
Ut formet exculta mores
Perficiat bene nata — Virtus!

Egyik ódájában az ifjúsághoz fordul és arról ad oktatást, hogy a fiatal kor ne törekedjék olyan állásokra és kitüntetésekre,

amelyek nem illetik meg őt; egy másik versében pedig Magyarország sok és régi küzdelmeiről szól, amelyek végre békét teremtettek. Lelke mélyéből óhajtja, hogy ez a béke tartós legyen, majd megrója a budai polgárságot, hogy a jogászok ellen fegyvert akar fogni és így, legalább kicsiben, a békét zavarja. Alkalmi ódáiban megemlékezik a nagy szárazságról, a porosz háborúra szükséges katonaszedésről, az anyák tépő fájdmáról, midőn fiaikat a csata-terre hurcolják.

Vallásos költeményei közül négyet találunk a kéziratos könyvben és pedig In paschate, In natali Domini, Ad beatissimam virginem Mariam és egy költői elmélkedést Jeremiás ezen mondása fölött: Quomodo conversa es in pravum vinea aliena? Valamennyi között legszebb a harmadik, melyben a vallásos és költői lélek mélységével hódol szűz Máriának. A 68 soros versnek egyes megkapóbb részletei így szólnak:

Patris aeterni generosa Proles,
Filii aequaevis intemerata Mater,
Spiritus Sancti inviolata Sponsa,
Virgo Maria!
Ad Tuam curro, genitrix Salutis!
Gratiam, ne despicias precantem,
Et Tuo, vatem, refove favore
Virgo Maria!
Virgo praeclaris decorata stellis.
Absque pungenti — rosa pulchra — spina,
O decus mundi, lilium perenne
Virginitatis!
Vincimus per Te genus inferorum,
Perditam per Te capimus salutem,
Sanguinis qui nos pretio redemit,
Tu genuisti!

Nemde költői szavak, a vallásos lélek megnyilatkozásának igaz hangjai!

Végeztem Kreskay latin költészetének ismertetésével. Talán sok időt fordítottam e cikk keretében latin műzsájának gyönyörű alkotásaira, de szándékosan tettem, hogy a kialudt fényes szellem másnak is gyönyörűséget nyújtson.

A magyar költemények kéziratos gyűjteménye egy nagy negyedréte alakú, bőrbe kötött könyv, hátsó oldalán ezen megfakult

nyomással: Versek, címe pedig az első lapon következő: Barát-ságos mulatozások versekben, írta Kreskay Imre, Első Remete Szent Pál Rendéből, Pesten, 1779.

A 157 lapra terjedő, gyönyörű kézírással írt könyv Kreskay Imrének ismeretlen verseit tartalmazza, de magában foglal olyan költői leveleket is, amelyeket irodalmunk jelesei intéztek Kreskay-hoz, nemkülönben olyan versekre is akadunk, amelyek az író egyénisége által birták arra Kreskayt, hogy sajátkezűleg lemásolja azokat gyűjteményében. A könyv ötvenhat verset, legnagyobbrészt epistolát tartalmaz, amelyek közül negyvenhárom Kreskaynak alkotása.

Az első versben, amellyel saját lantját köszönti, így emlékezik meg önmagáról:

Ki deákversekben gyakran mulatoztam,
Gyakran barátimnak jó kedvet okoztam,
Ezt felmagasztaltam, amazt megfeddtem,
Mégis mindkettőtől dicséretet vettem, —
Elértem a nevet, melyre vágyalkodtam,
De lármát világra ki nem fitétottam.
Hiszem, a munkának el nem vész az ára,
Ha alkotójának vált mulatságára.

Majd Apollóhoz fordul és, mert szakít a latin költészettel, segélyét kéri a magyar versíráshoz:

Légyen oly kegyelmes most is szolgájához,
Vigyen Aganippe kies forrásához,
Hogy hazanyelvemnek oszlopát láthassam
S több istápi között én is támogassam.

A második versben a magyar nyelv fejlődésén érez örömet és a többi között ezeket mondja:

Kelj fel bánatodból, hazánk szép Nymphája!
Jobb szelek közt lebeg hajód vitorlája.
Töröld ki könyező szemeid homályát,
Szép tekintetednek gyászos akadályát,
Viduljon álorcád, fogyjon komorságod,
Már hazanyelveden szól hozzád országod.

Igen szép a tizennegyedik vers, melyben a kalitkába zárt fülemüléről vesz képet és a lelki fájdalom megkönnyebbülésének tekinti a sírást, a bánatnak hulló záporát, mert, miként a fülemüle dalában a tiszta érzés nyilvánul,

Úgy a megszorult szívek, ha sírhatnak,
Úgy tetszik, sírással megvigasztaltatnak.
Ha nem közölhetik fájdalmat másokkal,
De mégis enyhítik könnyhullatásokkal,
Mintha cseppjeivel siralmas szemeknek
Kihullana mérge gyötrődött szíveknek.
Már minden bánatot érhet vigasztalás,
Ha a sírás közben vigasztal a sírás.

A huszadik számú versben az elenyésző napról ír és költői festéssel állítja elének a pihenni térő természet csendességét. Mintha *Arany János Családi Körének* lenne előhírnöke az esti hangulat leírásában:

Távol a meredek hegyek füstölögnek,
A patakok nagyobb zajjal hömpölyögnek,
Mintegy csillapodik a világ lármája,
Melyet Morpheusnak szunnyaszt álmos fája.
Az izzadó munkás visszatér mivéről,
Csekély eledelét veszi tűzhelyéről.
A szomjas csecsemő függ mellén anyjának,
S kapálózva örül kis vacsorájának.
Ott egy juhász ballag bús furulyájával,
S közli hangját hazainduló nyájával.
Itt egy pásztor veti tarsolyát vállára,
S bőgő seregével siet tanyájára.
Az egész természet készül csendességre,
Csak szívünk intetik elmés éberségre.

Vajjon kell-e szebb, poetikusabb leírás a tizennyolcadik század magyar költőjének ajakáról?

És milyen sok erővel, a gondolatot hűen kifejező szavak milyen hatalmával festi a vihar pusztítását egy másik költeményének ezen soraiban:

Nézd, mikor Eurus az ormos hegyekről
Bömbölve dől alá komor fellegekről.
Zürzavarba hozza Nereus országát,
Feldúlja a kertek s mezők gazdagságát.
Uszik a nád felett, a kevély tölgyfában
Töri magamagát — rontó haragjában.
Ha ki nem döntheti förtös gyökeréből,
Bőven szed ugyancsak vámot leveléből.

Szerzetesi életének boldogságát, az önmagába vonult és a világ örömeiről lemondott lélek csendes békéjét egyik gyönyörű versében énekl meg és meggyőző erővel mondja:

Úgy vágyódtam vissza klostrom küszöbéhez,
Mint csecsemős gyermek anyja emlőjéhez.

Egy másik versében a pálos-rend fölösztatásakor érzett borongós, kesergő hangulatot festi és a lélek igaz fájdalmával kiált föl:

Jaj! Mely rettentő szó szaggatja szívemet!
Tehát elpusztulni lássam szerzetemet?
Hattyúfejér köntösömet,
Ártatlant jegyző szívemet
Gyásszal kell váltanom,
Oh! szörnyű fájdalom!

De a legnagyobb érzésnek abban a versben ad költői kifejezést, amelynek címe: Midőn könnyhullatási között a paulinus szerzetnek fejr ruháiból kivetkezne s a fekete világi papruhát fölvenné. 3. szeptember 1786. — A szárnyaszegett lélek vergődésével mondja költeményében:

Keserves szívemnek fojtom panaszait,
Nem merem fenszóval hallatni jajait.
Reszketek, ájulok, könnyeim erednek;
Nem szabad mondanom, hogy fáj, pedig vernek.
Édes szerzetemet már elpusztították,
Szép klostromainkat feldúlták, rablották.
Szerzetes társaim mind kikergettettek,
S mint farkastól megijedt juhok, elszéledtek.
Afrikából végig Európán jöhetsz,
S Ázsián keresztül — ily példát nem lelhetsz.
Igy veszünk, így pusztul Hazánk és Nemzetünk,
Ó! be igen méltán gyászruhát viselünk!

A kéziratos könyvnek legbecsesebb, irodalomtörténeti szempontból igen értékes számai a költői levelek, számszerint huszonhat, melyek közül Kreskay írt tizenhatot, Ányos ötöt és egyéb nagynevű írók szintén ötöt. Kreskay, mint korának kiváló embere, költői összeköttetésben állott a magyar irodalom jeleseivel és így nem csodálkozhatunk, hogy a gyűjtemény szerint Bessenyei György, Révai Miklós és Verseggy Ferenc egy-egy epistolát intézett Kreskayhoz, akinek költői válasza szintén a kéziratos gyűjteményben

található. Ott van azután Szluha Demeterhez, Horányi Elekhez, Patsay Istvánhoz, Simon Mátéhoz és rendtársához, Molnár Elekhez intézett költői levele, ott van a nyolc epistola, amelyet Ányoshoz írt és ott van ennek öt válasza.

Dr. Hattyuffi Dezső, akinek előzékenységéből tanulmányozhattam ezt a nagyon érdekes könyvet, *Költői levelezések a tizennyolcadik században* című nagyobb művében fogja közölni ezen, egy-kettő kivételével nem ismert epistolákat és így módot nyújt, hogy Révai, Bessenyei, Verseggy, Ányos és Kreskay költői munkálkodásának ezen ismeretlenül maradt megnyilatkozása is közközre kerüljön. A munka a Régi Magyar Könyvtárban fog megjelenni és nemsokára kikerül a sajtó alól.

Kreskay hagyatékában, de nem az általam tanulmányozott könyvek között, egy dráma is maradt, amely, bár nem eredeti, hanem fordított, mégis magán viseli egyéniségének nyomait. Címe *Themistocles* és ifjú gróf Károlyi Józsefnek ajánlotta 1784-ben. A hosszabb ajánlólevélben engedélyt kér, hogy «Themistoclest, akinek szomorú történetét olasz nyelven tetszetős kimenetekkel játszotta halhatatlan nevű Metastazius Péter, fordításom által hazanyelvünkön szólíthassam elődbe». A «játéknak sommájában» elmondja azután a dráma hőséne, Themistoclesnek ismert életét, amely Plutarchos és Cornelius Nepos leírásán alapul. A dráma Suzában játszik és a «beszélgető személyek» száma hét: Xerxes, Themistocles, ennek leánya Aszpázia, fia Neokles, továbbá Rossana királyi hercegasszony, Lizimachos görög követ és Sebastes, Xerxes tanácsosa. A dráma három «végezésre», fölvonásra oszlik, amelyeknek mindegyike sok jelenetből, Kreskay szerint «kimenetelből» áll. Az olaszból fordított munkának legjellemzőbb sajátsága a tiszta, zengzetes magyar nyelv, amely helyenként messze túlszárnyalja a tizennyolcadik század íróinak ismert stílusát.

Dr. Hattyuffi Dezső két kéziratos könyvben Kreskaynak egyéb prózai műveit is szíves volt rendelkezésemre bocsátani. Az egyik könyv latin, a másik magyar és mindkettő Kreskaynak vallásos elmélkedéseit tartalmazza. A latin könyv a már említett *Vox turturis, sive exercitationes spirituales*, amelyet Kreskay 1770-ben Rómában írt. Gyönyörű klasszikus nyelven, a Szentírásból vett sok idézettel nyilatkozik meg vallásosságának egész mélysége és a 134 lapra terjedő könyv a következő elmélkedéseket foglalja magában: *Collocutio cum Deo*, *In assumptione Beatissimae Virginis Mariae*, *In renovatione votorum professae religionis soliloquium*,

In afflictione praecipua ad Beatissimam Virginem Mariam deprecatio, Oratio ad Sanctum Paulum P. E. pro religione. A terjedelmes magyar könyv hosszú címe következő: «Harmadnapi lelki gyakorlások, avagy elmélkedések, a szatmári ifjúság számára készítette Kreskay Imre, első remete Sz. Pál rendén levő szerzetes, a szatmári királyi oskolák helytartóigazgatója, az ifjúság lelki tanítója, könyvek vizsgálója s a szerzetes háznak elöljárója. 1783. esztendőben». Mindkét könyv, a latin és a magyar, egyaránt azt bizonyítja, hogy Kreskay nemcsak költő, hanem pap is volt, aki hitének mélységével, vallásosságának nagyságával teljesíté hivatását az oltár előtt és az ifjúság vallásos nevelésében.

Áttérek azon viszonynak fejtegetésére, mely a három pálost, Kreskay Imrét, Ányos Pált és Virág Benedeket összefűzte és amelynek bensőségét költeményeik tüntetik eléink legjobban.

Kreskay egyik epistolában Ányos betegségéről szól és azt tanácsolja neki, hogy a versírásban, amellyel oly nagy szolgálatot tett a hazának, keressen bajára gyógyulást. Ugyanez a buzdítás szólal meg egy másik költeményében is, amelynek jellemző két utolsó sora így hangzik:

Már elfelejtetted szép fogadásodat,
Mikkel zsoldosiddá tetted barátidat?
Meggyógyulhatsz, — kevés borostyánlevelet
Rágj meg, ez annyira meggyógyítja elmédet,
Hogy majd felébredvén a versben szólásra,
Vissza sietsz térti tudós gyakorlásra.

Egy harmadik levélben megemlíti, hogy saját verseit tűz által akarta elpusztítani, ezt azonban nem tanácsolja Ányosnak, hanem a bánat ellen újból a költészet művelésére ösztönzi őt és arra kéri, hogy fájdalmának enyhülését a mindent meggyógyító időre bizza.

Adj időt, meglátod, haragod megszűnik,
Idővel bú elfogy, a bánat eltűnik.
Az idő, úgy tetszik, orvososa mindennek,
Mert végre mindenek az idővel mennek.

Ezen levelekben az odaadó gondolkodású jóbarátnak hangja csendül meg, de egy másik epistolában már a költőnek Ányos nagy szelleme előtt való hódolását olvashatjuk.

Kik előbb versednek voltak csudálói,
Már fényes tüzednek lettek imádói.

Lám, az esztergáli hegyek kiessége
Lett erdőt kedvelő Nymphák ékessége,
Lugas kárpitokkal fának szép árnyéki
A tudományt őrző múzsáknak hajléki.

Majd megszólal a tündér és ezen szavakat mondja, amelyekre az egész ország ad visszhangot:

Én, Clió! a lantos isten seregének,
Én őrző angyala castali vizének, —
E borostyánágot annak készítettem,
Kit itten poéták számában bevettem.

Záradékul pedig lelkesedéssel kiált föl Kreskay:

Barátom! Már látom fejedet az ágot,
Mellyel nemesbíted a világot!

Még jobban kiviláglik ez a becsülés azokból a sorokból, melyeket egy következő levelében olvasunk:

Oly örömmel vettem ékes verseidet,
Bár venném gyakrabban — kívánt rendjeidet!
Hajadat s nevedet azzal dicsőítsed,
Gyakrabban verseiddel hazád ékesítsed,
Mindkettő tartozand személyednek sokkal,
Ha általad virul új méltóságokkal.
Öregbítsed, kérlek, szerzett dicsőségét,
Lassú munkáidban édes örökségét,
Szépen zengő hangja lantod pengésének
Becsűt teend magyar múzsák seregének.

Ányos Pálnak Kreskayhoz intézett öt epistolájában szintén a baráti szeretet szava szólal meg és kél szárnyalásra annak minden sorából. Egyik levelében arra ösztönzi Kreskayt, hogy fordítsa le Pope munkáját, mert erre, mint a pálos rend könyvtárnoka, leginkább hivatott. Egy másik levelében költőtársáról ír a barátság melegétől áthatott szavakat:

Most nem is tekintesz Mátyás udvarára,
Hol Palid nyögve dől Múzsái karjára.
De én gyakran látlak szökő álmaimban,
S gyakran is nevezlek sóhajtasimba.

— — — — —
Felvágjuk nevedet egy nyárfa hajára,
Nőjön véle együtt hazánk csudájára!

Költői szerénysége nyilatkozik meg azon epistolában, amelynek bevezető sorai elhárítják Kreskay magasztaló dicséretét és csekélységének tudatában mondja barátjának:

Imre! Sokat ígérsz erőtlen lantomról,
S hizelkedve ítélsz versszerző tollamról.

Az eddig mondottak eléggé megvilágítják azt a benső viszonyt, mely a két igazlelkű barát és a két költő között létezett. Kreskay vonzódását, Ányos iránt érzett becsülő szeretetét egyébiránt a kéziratok könyv egy jellemző sajátságából is megállapíthatjuk. Saját versein kívül egyéb költeményeket is fölvelt gyűjteményébe Kreskay, de csupán olyanokat, amelyeket Ányos írt vagy amelyek Ányosra vonatkoznak. Á. P. jegyzéssel találjuk a verses kötetben Polixena, A régi magyar viseletről a nagyszombati ifjúsághoz 1782. és Egy boldogtalannak panaszi a halovány holdnál című ismert költeményeket, továbbá Ányos Pál költői levelét Bartsay kapitányhoz és ennek epistoláját, amelyet Ányosnak írt. Ugyancsak a lelki rokonság bizonyágának tekinthetjük, hogy Kreskay, nyilván Ányos költeményének hatása alatt, szintén írt egy verset, melyben a magyar viselet hanyatlásáról elmélkedvén, a külföldet utánzó divat esztelenségeit ostromozza. Legjellemzőbb sorai következők:

Mert oly fogyatkozást a hold — újságában
Nem szenved, mint hazánk ő ifjúságában.
Újulnak ezek közt ruhák és szokások,
Proteus módjára majd minden nap mások.
Ez itt — köntösével franciát majmozza,
Az — az anglus csuhát új módiba hozza.
Ez — lengyel, az — örmény, ennek fele magyar,
Fele spanyol, vagy mi nemzet, — tudja patvar.

Kreskay és Ányos benső barátsága, költői vonzalma a kolostor falai közül indult ki. A nyolc évnyi különbség, amely közöttük volt, mit sem változtatott ezen viszonyon, sőt az érettebb kor nagyobb tapasztalása talán irányt is adott Ányos költői fejlődésének. A szerzetes élet testvéri szeretete akkor lett a két költő között igaz barátsággá, midőn Ányos, akit Bessenyei társasága már jónevű költővé avatott, 1777-ben Budára került a hittani tudományok hallgatása végett, amely időben Kreskay a pálos-rend pesti kolostorának könyvtárnoka volt. És olyan benső, olyan igaz lett ez a barátság, miként Ányos vonzódása a magyar irodalom egyéb jeleseihez, mert Ányos a baráti viszonyt mindennél többre becsülte.

A két nagyratörő lélek megértette egymást; a közös hivatás, a közös költői ér fűzte őket együvé, amíg Ányos lantjának húrja oly korán el nem pattant. A távolság mit sem változtatott lelkük tiszta érzésén, mert midőn Kreskay Szatmárra, Ányos pedig Székesfehérvárra került, ismét költői levél hirdette vonzódásukat. Kreskay könyvének utolsó verse ezt a címet viseli: Ányos Pálhoz Szatmárból, és így kezdi beszédét a költőhöz:

Székesfehérvárba vetted lakásodat,
Hát hogy felejtethéd régi barátodat?
Holott e városban lettem én világra,
Ott pillant elsőben szemem napvilágra.

Majd megszólal a baráti szeretet meleg hangja és lelkesülve hirdeti:

Messze választott el a fátum bennünket,
De nem választhatá el egymástól szívünket.
Öcsém és barátom voltál, az is maradsz,
Ha írsz, vigasztalást verseddel hamar adsz.

Kreskayt Virág Benedekhez is benső barátság köteléke csatolta, sőt valószínű, hogy a magyar Horác ismeretkörének növeléséhez külföldi útján szerzett gazdag tapasztalataival lényegesen közrejátszott. Kreskay már a mecsekhegyi kolostor priorja volt, midőn Virág Pécselt teológiát tanult és az öregebb rendtárs csakhamar fölismerte a szunnyadó nagy tehetséget, mely az ifjú szerzetesben kifejlődésre várt. Szeretettel karolta föl minden igyekeztét, gyámolítója volt minden törekvésében, irányt szabott művelődésének a gazdag nyelvismerettel, mely a klasszikusokon kívül a német, francia és olasz irodalom modern íróira is kiterjedt, szóval új világot gyújtott az ifjú ébredező lelkeletében.

A szerető, később egy egész életen át őszinte és bizalmas barátságtól áthatott jó viszony kezdetét az a levél világítja meg legjobban, amelyet Kreskay 1780-ban írt Virágnak, válaszul ennek Pécsről kelt epistolájára. A levél dr. Hattyuffi Dezső gyűjteményében eredeti kézírással írt régi nyolcadrét papíron megvan és teljes szövege következő:

Tiszt. Virág Benedek szerzetes atyámfiaához Pestről, 1780.

Aba Péter király szomorú várából,
A mecseki bérnek kösziklás aljából,
Öt tornyokkal kies templom piacából
Írad leveledet szived tárházából.

Kérlek, ne tudakozd, mily szívesen vettem,
Azért, hogy később reá felelhettem,
Mellemhez szorítván, akképen illetem,
Mint kinek személyét ezzel képzelhettem.

Kedves lakhelyem volt, míg sorsom engedte,
Mind vidék, mind város magát kedveltette,
Múzsám ott Múzsádat hogy megismerhette,
Ez amazt becsülte s ez azt megszerette.

Míg e kies vidék szívemet birhatta,
Ceres kalászeit csak kétszer aratta,
Bachus bőven mustját annyiszor folyatta,
Ki is bor anyjának e megyét hívatta.

Fátum irigysége épen nem büntetett
Azzal, hogy lakhelyet velem cseréltetett.
Kit ott gazdálkodó gonddal emésztetett,
A pesti könyvtárban gondviselővé tett.

Te bölcs Minervának enyelepsz keblében,
S tudományt szerető múzsák kegyelmében.
Kívánom, úgy lehess mindegyik kedvében,
Mint szoptatójának gyermek az ölében.

Virágozz, mint virág, Szent Pál szerzetébe,
Kinek felesküdtél józan törvényébe.
Mint öltöztél e rend fehér köntösébe,
Légy őszinte szívvel ruhád hoszinébe.

Kit Minerva szoptat tiszta emlőjéből,
Themis beszélni tanít törvényéből,
Ápolgatják őtet Helicon völgyéből,
S oltják szomját Múzsák Kastalis vizéből.

Ok, kik felélesztik az éneklésnek
Szent tüzt szívedben, és a versszerzésnek —
Ó! kik az égbeli örök rendelésnek
Angyali, lássanak lenni szerencsésnek!

Alcides erkölcsét gyulasszák fel benned,
Ha kérdez a kétség, mit józanabb tenned?
Ez uton, vagy ama görcsösebben menned,
Melyből lehet nagyobb s jobb jutalmat vened?

El ne tántorítson elme furcsasága,
Sem a hízkelkedők mézes csalfasága,
Enyelgő Gráciák vidám nyájassága,
Vagy jót is ijesztő fátum durvasága.

Biztat a reménység sok jóval felőled,
A hazanyelv — becses díját várja tőled.
A szent szerzetes rend igéri belőled,
Hogy valaha díszét emelhesse öled.

Már is van jutalma tett választásodnak,
Hogy szedhesd gyümölcsét okoskodásodnak.
Jól van! Jó az ösvény! Menj hivatalodnak
Útján, érd jó végét szent és bölcs célodnak!

Kár, hogy Virág levele elveszett Kreskay hagyatékából, leg-
alább még jobban kitűnt volna becsülő szeretetüknek, ragaszkodó
barátságuknak első megnyilatkozása. Viszonyukat egyébiránt az
Arcadia latin verseiből is tanulmányozhatjuk, mert a tizennegyedik,
a tizenötödik és a tizenhetedik jelzi Virág és Kreskay kölcsönös
vonzódását.

Virág latin költői levélben kérdezi Kreskaytól, hogy miért
semmisítette meg verseinek egy részét, holott azok igen becsesek
valának. Ezt írja az elégiában:

Et cur, quaeso, tuos laceras, sacra pignora, versus,
Quos multi legerent ore favente viri?

Majd magasztalólag szól Kreskay költői tehetségéről s a baráti
szeretet és a nagyrabecsülés hangján mondja egy helyen:

Magnus es ingenio, cum pangas carmina Phoebo
Digna, nec Orphaeis inferiora sonis.
Magnus es Aonii in ultima gloria collis,
Divinis lauris tempora digna geris.

Kreskay nem kevesebb költészettel, a nagyrabecsülő ragasz-
kodás lángoló érzésével írta meg választát, amely annyiból is
érdekes, hogy a negyvennyolc soros költeménynek minden sora
ugyanazon szóval végződik, mint Virág Benedek epistolája. Az
őszinte érzés szava szólal meg mindjárt a bevezető részben:

Quantum oblectar in tua, mi Benedicte, poeta
Quo tetigere meam carmina pulchra manum, —
Dicere vix valeo

és ez a hang, a szeretetnek ez a melegsége vonul át az egész költeményen.

Az Arcadiában megvan Virág Benedeknek egyik legszebb, eddig nem ismert epistolája is, amelyben a válás fájdmát írja le Kreskay távozása miatt. Ez a költői levél akkor kelt, midőn Kreskay a mecsekhegyi pálos kolostorból Pestre költözött könyvtárnoknak, Virág pedig Pécssett tanulmányait folytatta.

A levél tehát az egész életre kihatott barátságnak kezdetére vet világosságot, de ezen viszonytól eltekintve, azért is fontos, mert Virág Benedek műzsája alkotta. A hatvannyolc sorra terjedő költeménynek néhány gyönyörű szakaszát ide iktatom.

Vix ego dulce tuae potui gustare poësis
Nectar, et ingenii flumina sacra tui,
Iam, velut exanimis, sine sensibus esse videbar,
Et dixi, hoc opus est equid, Apollo, tuum!
Tu certe teneros spirare videris amores,
Sed quos nulla suo nutriat igne Cypris.
Sive pium est, seu non, superis indignor, et odi
Fortunae cursum, magne poëta! tuae.
Est sapor ablata, fateor, sat dulcis in unda,
Dulcius ast, ipso fonte bibantur aquae.
Luna quidem splendet, sed longe clarius illo
Tempore, quo fratrem conspicit esse prope.
Et rosa verna suos trans hortum spargit odores,
At plus vicinus nasus odoris habet.

Vajjon kell-e ennél szebb költői hasonlatot keresni? A záradékban így vesz végbúcsút távozó barátjától:

Ergo perge Diis cogentibus, agmine perge
Sacro coelituum, qua licet ire, via.
Opto, propitii tibi sint abs turbine venti!

— — — — —
Labere Pieridum cultor dulcissime, nostrum
Qua fueris, retine nomen in ode! Vale!

Kreskay a mondottak szerint nagy hatással volt Virág Benedekre és Ányos Pálra s különösen a magyar Horác költői nagyságának kifejlődésekor örömmel látta teljesülni azt a sok szép reményt, amelyet Virághoz, annak tehetségéhez fűzött. Megjósolta, hogy a hazai nyelv becses díja, a pálos-rend dísze lesz és ez a jóslata beteljesült. Vajjon micsoda érzés hatotta át lelkét, midőn Virág poétai munkáit oly lelkesedéssel fogadta az egész ország,

vagy midőn látta azt a nagy hatást, melyet a Századok gyakoroltak az ébredező magyar szellemre?

Sajátságos, hogy a magyar nemzet teljesen megfélelkezett Kreskayról és emlékéit a sorscsapások miatt szétzüllött élet romjából nem emelte az utókor arra a helyre, mely a fejlődő irodalom ezen érdemes, előkelő munkását joggal megilleti. De hálátlan iránta szülővárosa is, hiszen rokonságának szűk körén kívül alig tudja valaki, hogy létezett.

Virág Benedek és Ányos Pál, Kreskaynak költő- és szerzetes-társai sem részesültek egyenlő mértékben az utókor hálás kegyeletéből. Virággal szemben még bőkezű volt a társadalom, hiszen arcképét már 1818-ban közölte a Tudományos Gyűjtemény, még pedig Passini eredetije után, 1834-ben pedig az első hazai szobrász, Ferenczy István véste karrarai márványba alakját és az Akadémia tulajdonát képező szobrot 1835. szeptember 25-én leplezték le nem kisebb ember, mint Guzmics Izidor szónoklata mellett. A szobron a magyar génusz szeretettel öleli magához Virágot, akinek költői és írói munkásságát babérággal övezett lant és irattekercsek hirdetik. A szobor oldalsó falán ez olvasható: Virágnak — tisztelői. Született 1752., meghalt 1830. Megjelelték budai lakóházát is, nevére ösztöndíjat alapítottak és a kamatokból a budai iskolák tanulói nyernek évente buzdító jutalmat a magyar nyelvben való előmenetelükért, Somogy megye pedig az 1880-ban tartott Virág-ünnepély hatása alatt minden népiskolájának megküldötte a költő arcképét.

Ezekkel szemben Ányos Pálnak még egyetlen vonását sem ismerjük, pedig Bacsányi leírása szerint, amelyet 1798-ban adott Ányosról, arcképe könnyen megfesthető volna. Költeményeinek teljes kiadását sem bírja az irodalomtörténet, mert Bacsányi óta csak a Magyar Könyvesház bocsátotta közre néhány válogatott költeményét. Csaplár Benedek ideális terve is hajótörést szenvedett és ha nyugovóhelyére emléktáblát nem állított volna a magyar piaristák hazafisége, és a veszprémi főgimnázium önképzőköre nem viselné a szegény költő nevét, a huszadik században mi sem szólna már felőle az irodalomtörténet tanításán kívül.

Amit Ányosról mondott Bacsányi, hogy «elfelejtve nyugszik szegény a földnek gyomrában, mintha soha közöttünk sem lett volna» — ugyanazt elmondhatjuk Kreskayról is, akinek nevét, munkálkodását az idők rohanó árja eltemette. De legújabbán egy oly jelenség merült fel, amely, legalább némileg, Kreskay emlékéit

is hivatva lesz az utókorral megismertetni. Székesfehérvár közönsége márványlappal jelzi meg a cisztercita rendházat, amelynek falai között, midőn a főgimnázium még a pálosok kezén volt, Virág Benedek tizenhárom, Ányos Pál pedig egy éven át hirdette a hazafiság és a vallás igéit a tanulóknak. Aranybetűkkel vési be, hogy ezen falak közül kelt szárnyalásra Virágnak hatalmas ereje, mely a nemzeti lélek tüzes ébresztője volt és hogy ezen falak között alkotta Ányos Pál is, a magyar Horác benső barátja, gyönyörű egyházi énekeit.

Nagyon szép gondolat, legalább az utódok is lelkesedést tanulnak Székesfehérvár mai nemzedékének nemes idealizmusából! A szép eszme a Vörösmarty-körből indult ki Reiszer Ottó főgimnáziumi tanár fölolvasásának következménye gyanánt és megvalósulásán a helyi társadalom legjobbjai fáradoznak.

És ha Székesfehérvár emléket állít Virág Benedeknek, aki egyik bírálójának mondása szerint Horác költészetének fényét hozta be irodalmunkba; ha emléket állít Ányos Pálnak, akinek költészetét Greguss szelid és enyhe nyári tájképhez hasonlítja, de éjjeli világításban és a hold reszkető fényétől megezüstözve, — akkor ez a két emléktábla egyúttal a harmadik pálos költőnek, az ő benső barátjuknak emlékét is meg fogja talán menteni az elfeledéstől, mert a márványlapok aranybetűi Kreskay nevére is átsugároznak.

162577

R 80